

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 338.43:633

Петро СУХИЙ, Мирослав ЗАЯЧУК, Тетяна НЕКРАСОВА

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВСТУПОМ УКРАЇНИ ДО СОТ

У листопаді 1993 року Україною подано офіційну заявку до Секретаріату Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) про наміри вступу до ГАТТ(СОТ). У лютому 2008 року Генеральна рада затвердила протокол робочої комісії про приєднання України до СОТ. Після ратифікації Протоколу Верховною Радою Україна стала 152-м членом світової організації торгівлі. Членство у цій міжнародній організації дає можливість Україні зробити такий важливий крок: укласти з Європейським Союзом договір «Про зону вільної торгівлі».

У статті зроблено спробу на основі аналізу законодавчої бази та особливостей розвитку агропродовольчого комплексу, в умовах аграрної реформи, розкрити проблеми та перспективи розвитку основних галузей пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської сировини та її переробкою у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі (СОТ).

Зазначимо, що проведення подальших фундаментальних досліджень не можливе без використання попереднього досвіду. Незважаючи на чималу кількість праць вітчизняних економіко-географів та економістів-аграрників з проблем вступу України до СОТ та розвитку євроінтеграційних процесів можна виділити доробки: Г.Балабанова [2], М. Бородіна [1], П. Макаренко [4], Ю. Лопатинського [3], Н. Сеперович [5,6,7], І. Чернявської [8].

Безсумнівно, вступ України до Світової організації торгівлі має свої переваги та недоліки. Для агропродовольчого комплексу країни він на початковому етапі буде одним із найважчих за всю новітню історію його існування. Згідно із зобов'язаннями, взятими Україною під час вступу до СОТ, держава повинна відмовитися від підтримки сільськогосподарських виробників і підняти ставки ПДВ з існуючих 0% до 20%. Зауважимо при цьому, що передбачено максимальний п'ятирічний термін адаптації виробників агропродукції для введення підвищеного податку на додану вартість і ще десять років для дотаціювання аграрного сектора на суму \$1,5 млрд. щорічно. Але навіть при цьому втрати аграріїв від скасування податкових пільг із 2009 року сягнуть \$1,4 млрд. на рік.

Незважаючи на песимістичні прогнози відносно того, що зі вступом до Світової організації торгівлі в Україну масово почне завозитись недорога продукція, насамперед європейських виробників, вітчизняний агропродовольчий сектор цілком здатний конкурувати з ними. Вигідний вступ до торговельної організації для низки виробників як сировини, так і готової продукції харчової промисловості. Переваги отримають виробники кондитерських, спиртово-горілчаних, пиво-безалкогольних та олійно-жирових виробів. Зможуть наростити експортний потенціал і господарства, що спеціалізуються на виробництві зернових і зернобобових культур, ріпаку, сої та в деякій мірі овочів і плодів.

Безсумнівно, негативними будуть наслідки від вступу до СОТ для цукрової, м'ясо-молочної, виноробно-кон'ячної галузей промисловості, підприємств, що спеціалізуються на виробництві цукрових буряків, продукції скотарства, свинарства та птахівництва. Для вітчизняного споживача продукції агропродовольчого комплексу відчутно подорожчають продукти харчування першої необхідності: хлібобулочні та м'ясо-молочні вироби.

Зупинимось на проблемах і перспективах розвитку основних галузей агропродовольчого комплексу у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі.

Молочна та молочно-переробна промисловість. Україна перед вступом до Світової організації торгівлі взяла на себе низку зобов'язань, які вона тепер як повноправний член цієї організації має неухильно виконувати. Від початку вступу раніше в Україні встановлюється

пріоритет міжнародних стандартів перед національними, крім того, до 2012 року всі технічні стандарти мають бути приведені у відповідність до міжнародних норм. Ще одним важливим кроком зобов'язань є зниження імпортного мита із 21% до 10,66%. Це стосується і молочно-м'ясного сегмента українського продовольчого ринку. Саме через скорочення ставок ввізного мита українські виробники молочної продукції повинні готуватися до скорочення обсягів виробництва продукції з тривалим терміном зберігання, насамперед жирних сирів і молочноконсервної продукції, можливе також зменшення пропозиції на ринку кисломолочної продукції.

Побоювання українських виробників молочної продукції пов'язані перш за все з низкою проблем, як кількісних, так і якісних. Сьогодні очевидний той факт, що якість первинної продукції галузі молока набагато нижча, ніж в інших країнах світу. Одна із причин цього явища – сучасна структура його виробництва. На початок 2007 року понад 70% сировини для промислового виробництва молочних продуктів постачали приватні аграрні селянські господарства (в Західноукраїнському регіоні цей показник перевищив 75 %) і лише 25-30% припадало на крупні сільськогосподарські підприємства. При цьому практично весь обсяг молочної продукції на світовому ринку реалізаторів молока забезпечують крупні виробники. Вплинути за таких умов на якість сировини при існуючій структурі постачання практично неможливо. Саме ця обставина, на думку керівників найбільших молочних компаній України, стала однією з основних проблем при членстві у Світовій організації торгівлі. Відродження, а фактично створення нового крупнотоварного виробництва на місцях займе декілька років, а розтягування в часі призведе до втрати відповідної ніші на світовому ринку молокопродуктів.

Окрім того, коли поряд зі зниженням ставок ввізного мита, одним із зобов'язань держави було скасування дотацій молокопереробним підприємствам, що у подальшому похитне позиції виробників у ціновій конкуренції. Можна прогнозувати, що переробники молока у цьому випадку підуть двома шляхами зменшення власних ризиків. Одним з таких є зниження закупівельних цін на сировину на 20% (це сума ПДВ, яка повертається переробним підприємствам державою). Інший більш реально-прогнозований – покриття збитків за рахунок підвищення цін на кінцеву продукцію. Але мусимо визнати той факт, що нині в Україні ціни на молочну продукцію максимальні або ж близькі до пікових, і підняття їх призведе до втрати насамперед внутрішнього споживача. Зниження ввізного мита майже удвічі на продукцію молокопереробної галузі стануть причиною збільшення обсягів імпорту молокопродуктів (за різними оцінками, на 50-80%), при цьому очікується зниження показників внутрішнього виробництва на 15-20%.

Навіть якщо ціни на фінські, голландські, новозеландські сири, масло та інші продукти тривалого зберігання будуть на одному рівні з вітчизняними, перші будуть мати конкурентну перевагу через значно вищу їх якість.

Щоб вижити в умовах жорстокої ринкової конкуренції, українським виробникам молочної продукції необхідно не домагатись урядових субсидій, а впроваджувати нові технології, модернізувати виробництво та скорочувати витрати. Збільшення виробництва продукції можливе сьогодні лише за умови впровадження у виробництво технологічних процесів, які відповідають стандартам ISO. Крім того, одним із варіантів виходу із майбутньої кризи є створення крупними підприємствами галузі власних сировинних зон із побудовою в них сучасних молочних ферм.

М'ясна промисловість – одна із галузей переробки агропродовольчого комплексу України, яка також попадає до переліку таких, що матимуть негативні наслідки від вступу країни до СОТ. Безпосередньо самі виробники м'ясної продукції прогнозують подорожчання м'яса і м'ясопродуктів ще на 15-20% через скасування пільг (сьогодні вартість вітчизняної свинини та яловичини значно перевищує імпортовану). Низькі ціни імпортової м'ясної продукції пояснюються значними обсягами її виробництва (перевиробництва). Але ж

Україна може стати ринком збуту неякісної продукції (такої, що виробляється з використанням при відгодівлі генетично модифікованих організмів), яка нібито є сертифікованою й відповідає усім вимогам. При цьому вона не споживається в розвинених європейських країнах, оскільки їх ринки захищені досконалыми фітосанітарними та ветеринарними бар'єрами.

Однією з негативних тенденцій нині є та, що вітчизняні виробники м'ясної продукції в гонитві за зниженням собівартості прагнуть замінити «натуральні» тваринні складові м'ясо-ковбасних виробів на їх штучні аналоги, або ж наповнювачі рослинного походження, внаслідок чого вони досить сильно втрачають у якості. Саме через відсутність необхідної кількості власної сировини багато м'ясопереробних підприємств уже тепер починає переорієнтовуватися на значно дешевшу імпортну м'ясну продукцію з країн Східної Європи (передусім із Польщі) та країн Америки (США, Аргентини). Дана ситуація негативно впливає на вітчизняних виробників сировини, насамперед на фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств, що займаються вирощуванням ВРХ і птиці.

Виходом із даної ситуації, як і в молочній галузі харчової промисловості, є переобладнання виробництва, впровадження більш ефективних сучасних технологій та розширення асортименту готової продукції. Але сьогодні це під силу лише крупним м'ясопереробним підприємствам. Розвиток малих підприємницьких форм у галузі м'ясопереробки, які нині займають помітне місце у виробництві продукції, буде постійно знижуватись, і подальше їх функціонування можливе лише шляхом розширення асортименту екологічно чистих виробів.

Цукробуряковий комплекс в останні десять років знаходиться в глибокій кризі. Застаріле обладнання, відсутність нових технологій переробки та вирощування цукрових буряків (при їх обмежених обсягах виробництва) у поєднанні з малою потужністю переробних підприємств не додають оптимізму щодо можливого інтенсивного розвитку галузі. Згідно зобов'язаннями взятими державою при вступі до СОТ, уже з січня 2009 року вводиться річна квота на імпорт в Україну цукру-сирцю в розмірі 260 тис. тонн із ввізним митом лише 2%, при нинішніх майже 50%, через що тростинний цукор із Бразилії та Індії, навіть із урахуванням транспортної складової, буде приблизно в 1,5-2 рази дешевший за український буряковий. Тому від збільшення частки приватизації продукції можливим наслідком, імовірно, стане зменшення його внутрішнього споживання, а отже, і виробництва (із нинішніх щорічних 1,8-2,0 млн. тонн до 1,45-1,55 млн. тонн). При цьому невеликі цукрові заводи, що ще знаходяться у виробничому процесі і працюють на застарілому обладнанні, будуть змушені припинити діяльність через високу собівартість кінцевої продукції, яка не здатна буде конкурувати з дешевим імпортним цукром. Закриття переробних підприємств викличе скорочення посівних площ під цукровими буряками, але на валовому зборі це відобразиться неістотно, оскільки крупні агрофірми та концерни уже декілька років поспіль вирощують цукросировину на орендованих землях за інтенсивними технологіями. Впровадження їх у культуру землеробства дає змогу утримувати показники пересічної врожайності на рівні європейських країн у межах 500-600 ц/га при багаторічній продуктивності в державі у 250-300 ц/га. Зменшення посівів цукрових буряків реально призведе до перепрофілювання буряківничої галузі на виробництво ріпаку та сої, насіння яких користується значним попитом на світовому аграрному ринку.

Кондитерський сегмент харчової промисловості, поряд зі спиртово-горілчанам, найбільш технологічно розвинений. Провідні кондитерські компанії України („Roshen”, „А.В.К.”, „Світоч” та інші) вкладають значні інвестиційні кошти насамперед у модернізацію устаткування та впровадження сучасних технологій виробництва кондитерської продукції. Завдяки цьому ціни на основні види продукції галузі помірні та доступні для внутрішнього споживача, який також віддає перевагу вітчизняному асортименту та брендам. Впроваджені новинки українських кондитерів багато в чому сильніші від закордонних через те, що для їх

виробництва використовуються екологічно чисті натуральні складники. Вступ країни до СОТ не призведе до експансії на ринок кондитерських виробів іноземних компаній. Висока якість продукції та її значний товарний асортимент дають усі можливості українським кондитерам без перешкод і ризиків просуватися на зовнішній ринок з найбільшою вигодою.

Поряд із крупними виробниками кондитерської продукції в Україні функціонують регіональні виробники, технічна база яких менш модернізована, їх ринки збуту обмежені, в них відсутня розгалужена дистриб'юторська мережа та сильні торговельні бренди. Стосовно них прогнози менш оптимістичні, оскільки частина з них може зазнати банкрутства (у сусідній Польщі після вступу до СОТ збанкрутували близько 1/3 невеликих кондитерських фабрик).

Для підприємств спиртово-горілчаної промисловості членство в СОТ – це можливість розширення ринку збуту готової продукції, чим вони активно займаються в останні п'ять років. До найбільш загальновідомих торговельних марок, як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, належать „Nemiroff”, „Союз-Виктан”, „Хортиця”, „Олімп”, „Prime” та ін.

Український горілчаний ринок на сьогодні уже чітко структуризований і розподілений між основними виробниками продукції. Окрім того, українці призвичаїлися саме до вітчизняної продукції, тому прихід в Україну іноземних товаровиробників не має істотних шансів вплинути на перерозподіл ринку. Одночасно з відкриттям торговельних кордонів вітчизняні виробники горілчаних виробів мають усі шанси потіснити на зарубіжних ринках власних виробників продукції.

Що ж до регіональних виробників міцних спиртових напоїв, то саме через зменшення обсягів продукції крупних підприємств на вітчизняному ринку (через високу експортоспроможність їх продукції) саме вони повинні заповнити внутрішню дефіцитну нішу.

Водночас членство України в Світовій організації торгівлі може негативно позначитись на виноробно-коньячному бізнесі. Згідно до умов вступу було передбачено скасування імпортного мита на коньяки, бренди, віскі та лікери. При цьому розміри митного збору повинні бути зменшені вдвічі, а на вино в 3-3,5 рази. Саме у цьому сегменті спостерігатиметься різке збільшення частки імпорту. Одночасно зі зменшенням ввізного мита на імпортні коньяки відбудеться скорочення їх вітчизняного виробництва на 25-30%. Існує загроза того, що коньяки та шампанські вина українського виробництва не зможуть використовувати вказані бренди, які виключно належать французьким товаровиробникам (Україна має приєднатися до угоди „Про правила походження товарів”). У результаті посилення конкуренції на алкогольному ринку насамперед підприємства Закарпаття вимушені будуть особливу увагу приділяти якості своєї продукції.

Олійно-жирову промисловість можна віднести до тих галузей, на які позитивно вплине вступ до СОТ. Споживання соняшникової олії в Україні нині становить трохи більше третини від її загального виробництва, тому близько 65 % виробленої продукції призначається для експорту. Але через зниження експортних митних ставок на основну продукцію галузі – соняшникове насіння з 16% у 2008 році до 10% у 2013 році будуть помітно зростати його експортні поставки, що може призвести до посилення конкуренції за сировину між крупними вітчизняними і зарубіжними виробниками соняшникової олії.

Борошно-мелно-круп'яна галузь, імовірно, не відчує негативних впливів на розвиток і масштаби виробництва. З відкриттям ринків інших країн можливе збільшення експорту готової продукції в незначних кількостях, оскільки в основному експортуються не продукти переробки, а саме зерно.

Найбільших збитків від вступу до СОТ зазнають окремі категорії виробників аграрної продукції, серед яких бурякосіючі господарства, господарства, що спеціалізуються на виробництві плодоовочевої продукції, та підприємства і господарства, які займаються

виращуванням ВРХ, свиней та птиці. Одночасно досить позитивний ефект буде спостерігатися у сегменті виробництва зернових і зернобобових культур, ріпаку, соняшнику, сої та льону-довгунця. Агровиробникам немає підстав турбуватися через наплив дешевого імпортного зерна. Це пов'язане насамперед з тим, що в умовах глобальної продовольчої кризи на світовому ринку зерна відчувається його постійний дефіцит, а ціновий коридор розширюється в бік зростання. Саме тому українські товаровиробники мають можливість отримати доступ до міжнародних зернових ринків і скласти гідну конкуренцію основним світовим виробникам. Збільшення експорту зернових, з одного боку, принесе додаткові прибутки зернотрейдерам і виробникам, але, з іншого, призведе до зростання внутрішніх цін на продукцію борошномельно-круп'яної промисловості та промисловості хлібобулочних виробів.

Стосовно виробників плодоовочевої продукції думки можуть бути майже діаметрально протилежними. По-перше, через низьку якість вітчизняної продукції овочівництва вона неспроможна буде конкурувати із зарубіжною. Але, з іншого боку, на українському ринку практично вільно присутні контрабандні овочі, які вищі за своєю якістю, а зменшення ввізного мита до 10% сприятиме легалізації тіншового імпорту. Ввезення на територію України продукції садівництва також прогнозовано буде незначним через те, що в останні роки намітилася стійка тенденція до зростання площ, зайнятих багаторічними насадженнями переважно в західних, центральних і південних районах України, і вітчизняна продукція значно дешевша за імпортну, а в багатьох випадках перевищує якісні характеристики останньої. Експорт продуктів овочівництва та садівництва також стримується їх малопривабливим товарним виглядом, але вони цілком придатні для переробки всередині країни на плодоовочеві соки, нектари, джеми тощо.

Література:

1. Аграрний сектор України на шляху до Євроінтеграції / за ред. *О.М. Бородіна*. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
2. *Балабанов Г. В.* Территориальная сегментация продовольственного рынка Украины. Зернопродуктовый комплекс Украины: структура и территориальная организация. / Геннадій Балабанов – К.: УАПП/ПАП, 1999. – 105 с.
3. *Лопатинский Ю. М.* Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади. – Чернівці : Рута, 2006. – 344с.
4. *Макаренко П.М.* Моделі аграрної економіки. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
5. *Сеперович Н.* Ситуація на ринку м'яса та м'ясних продуктів: стан, проблеми, рішення / Актуальні питання аграрної політики. Збірник робіт 1999-2002 рр. – К.: УАПП/PCAPS-APHD/JAPCCS, 2002. – С.220-254.
6. *Сеперович Н.* Ситуація на ринку молока та молокопродуктів: стан, проблеми, рішення // Актуальні питання аграрної політики. Збірник робіт 1999 – 2002 рр. – К.: УАПП/PCAPS-APHD/JAPCCS, 2002. – С. 193 – 219.
7. *Сеперович Н., Швець О.* Продовольча безпека в Україні: стан, проблеми, шляхи вирішення // Актуальні питання аграрної політики. Збірник робіт 1999 – 2002 рр. – К.: УАПП/PCAPS-APHD/JAPCCS, 2002. – С. 254 – 301.
8. *Чернявская И.* Плата за качество // Инвест газета – № 6. – 11-17. 02. 2008. – 36 – 37 с.

Summary:

Petro Suhy, Myroslav Zajachuk. THE PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT IN THE AGROFOOD INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S JOINING THE WORLD TRADE ORGANIZATION.

The article sheds light on the problems and development perspectives of the basic agrofood complex branches (agroculture and food industry) in connection with Ukraine's joining the WTO. The basic advantages and disadvantages of the process both for the producers and consumers of the produce are presented and discussed.

Надійшла 15.10.2008р.